

Јелена Вељковић-Мекић
Пирош

**„КО ЈЕ ТАЈ ЧОВЕК И ШТА ХОЋЕ ОД МЕНЕ“:
 НЕУРОЗЕ И ПСИХОЗЕ ЕДУАРДА САМА И
 ПРОБЛЕМ ИДЕНТИФИКАЦИЈЕ У РОМАНУ
 БАШТА, ПЕПЕО**

Будући да проблеми психозе, неурозе и идентификације потпадају под области психологије, психијатрије и психоанализе, опредељујемо се да тумачимо поједине делове романа помоћу психоаналитичке методе. У овом раду ћемо покушати да изразиту способност књижевног лика Едуарда Сама, која се тиче узимања на себе разнородних улога, објаснимо помоћу његових психотичних и неуротичних склоности и карактеристика. Психоаналитички приступ би нас могао довести и до разрешења проблема садржаног у другом делу рада, а који се односи на немогућност утврђивања идентитета Едуарда Сама и на кризу идентитета младог Андреаса Сама, условљену блокирањем идентификационог процеса од стране оца. Извесну пажњу посвећујемо и приповедачком поступку који гради књижевни лик Едуарда Сама и поступку који иронијом деконструира читав један свет сећања у циљу стварања новог романеског света.

Кључне речи: Данило Киш, Едуард Сам, неурооза, психоза, Андреас Сам, идентификација, иронија

Данило Киш се, осликавши догађаје и личности из свог детињства, показао као врстан психолог. Као резултат његовог приповедачког поступка роман *Башта, пепео* израста у психолошку драму једне породице, потресену колико ратним неприликама, толико и очевим неуротичним понашањем као и психотичним карактером. Ретроспективним приповедањем Данило Киш нас уводи у своју башту сећања, у којој, као у зачараном кругу, обитава дух његовог оца. Нимало весела слика детињства чини само позадину за горостасни лик Едуарда Сама, који израста готово у величанствену, фантастичну, гротескну, досад неописану митолошку фигуру. У овом раду ћемо покушати да изразиту способност књижевног лика Едуарда Сама, која се тиче узимања на себе разнородних улога, објаснимо уз помоћ његових психотичних и неуротичних склоности и карактеристика. Психоаналитички приступ би нас могао довести и до разрешења

проблема садржаног у другом делу рада, а који се односи на утврђивање, односно немогућност утврђивања идентитета Едуарда Сама и на кризу идентитета младог Андреаса Сама, условљену блокирањем идентификационог процеса од стране оца. У циљу што бољег сагледавања задатих проблема, пошто лик оца, као и догађаји описани у роману, у себи садрже доста аутобиографског, користили смо се и исказима самог аутора, Данила Киша, који се у много случајева показао као врстан тумач сопственог дела. Извесну пажњу посветили смо и приповедачком поступку којим се гради књижевни лик Едуарда Сама и поступку који иронијом деконструира читав један свет сећања у циљу стварања новог романескног света.

Данило Киш је о књижевном лику оца, Едуарда Сама, дао пресудно слово:

„Тај отац што се појављује у мојим књигама под именом Едуард Сам или Е. С., јесте једна идеализована пројекција којој није стајала на путу чврста, хомогена маса реалности и сећања. Отац је стога двоструко негативан лик, негативан у значењу одсутности и негативан у значењу књижевног јунака. Он је болесник, алкохоличар, неурастеник, Јеврејин, једном речју идеалан материјал за књижевни лик.“¹

Едвард Сам је и геније путовања, Ахасвер, песник, аутор чувеног *Кондуктџера ауџобуског, бродског, железничког и авионског саобраћаја*, Прометеј, демијург, ерудита, егоист, алкохоличар, опседнут, суманут, депресиван човек, хипохондрик, промашен човек, шаховски ас, писац, светски путник, апостол, пророк, заговорник нове вере, анархиста, револуционар, неурастеник, неуротичар, мисионар, глумац, комичар, трагичар, тужни Тристам, банкрот у љубави и у пословима, енциклопедиста, маг, психолог и још много тога². Његов лик је, према томе, подложен разноврсним и многобројним тумачењима, јер Едвард Сам и јесте једно велико Све, али, управо као такав он јесте и „празни, одсутни идентитет“³, чиме је унапред спречен било какав покушај идентификације са њим. Судаћи по претходно наведеном готово је немогуће одговорити на питање „Ко је Е. С.?“. Стога питање које овде постављамо биће „Ко је Е. С.?“ у стању да буде - не буде изабравши неурозу⁴.

1 Данило Киш, *Горки џаналог искуства*, приредила Мирјана Миочиновић, БИГЗ, Београд, 1991, 189. (Сва указивања на биографске чињенице, као и аутопоетичке изјаве, преузете су из овог издања.)

2 Набројане одлике оца преузете су из романа *Башџа, џеџео*.

3 Михајло Пантић, *Киш*, Светови, Нови Сад, Књига-комерц, Београд, 1998, 42.

4 Владета Јеротић користи израз „бирајући неурозу“, јер сматра да неуроза не може избрати човека. Он, такође, сматра да бирајући неурозу човек бира неслободу. Владета Јеротић, *Болести и стварање*, Ars libri, Београд, 2006, 58.

Размотримо најпре однос Едварда Сама према друштву и околини у којој живи. При утврђивању овог односа помоћи ће нам следећа запажања Алфреда Адлера:

„Нормалан човек је индивидуа која живи у друштву и са друштвом и чији је начин живота тако прилагођен да друштво из његовог рада, хтео он то или не, извлачи извесну корист. Он исто тако, гледано са психолошког становишта, има довољно енергије и храбрости да савлада проблем и тешкоће са којима се суочава на свом путу. Оба својства недостају у случају психопата: они нису ни социјално ни психички дорасли дневним задацима живота.“⁵

Едвард Сам⁶ је у свему издвојен: у својим кретањима, у свом раду, у својим идејама. Свет које га окружује није за њега пријатан амбијент у којем обитава, већ непријатељски настројен свет, малограђанска и банална сеоска средина. Људи око њега су, укључујући и чланове породице, онако како их он види, неправедни према њему, немају разумевања за његов геније; они су уходе, простаци, насилници, тровачи, у најмању руку непријатељи. Било какав контакт са људима могућ је једино под условом уживљавања у неку од својих многобројних улога. Иако Едвард Сам у вођењу разговора показује велику моћ убеђивања, при чему му нарочито помажу његова речитост и ерудиција, чини се скоро неспособним да води било какав дијалог и зато се истиче својим монодрамама. Стално мењајући место пребивалишта и крећући се у различитим круговима, Едвард Сам увек одабира различите улоге, што онемогућава склапање и продубљивање пријатељства. Такође, анксиозност, делузије величине и гоњења, неуротични страх и неповерење према људима стварају непремостиву препреку за остваривање пријатељских односа.

У односима са рођацима уочавамо неке параноидне карактеристике у лику Едварда Сама. Следећи опис параноичара, који налазимо код Адлера, у потпуности одговара склоностима нашег лика:

„Самоуважавање параноичара уздигло се до сличности са Богом. Али оно се, надокнаде ради, подиже на дубоком осећању мање вредности, и одаје своју слабост бржим одрицањем од испуњавања друштвених захтева и од сопствених планова, преношењем бојишта у област ире-

5 Алфред Адлер, *Познавање живота*, превео с немачког Томислав Бекић, Матица српска, Нови Сад, Просвета, Београд, 1984, 54.

6 Данило Киш на везу између презимена Сам и речи „сам“ у значењу „сам, усамљен“ указује у *Горком шалогу искуства*, 273.

алнога, јаком склоношћу за стварањем параноидних *преокуиуирајућих* изговора и начелним окривљавањем других⁷.

Узевши на себе улогу жртве, патника, Исуса, Едвард Сам је себи обезбедио привилегију да не решава проблем, да остане ван њега без икаквих покушаја и труда, па, стога, и није у стању да се лако лиши повлашћеног положаја који је стекао играјући ову улогу. Својим фиксним идејама, руковођен осећањем страха и манијом гоњења, Едвард Сам, излаже своју породицу свакојаким непријатностима, несигуран да ли и чланови његове породице морају да испуне његову судбину. Упркос учесталом одсуствовању од куће, он чини средиште пажње своје породице, а самом својом појавом, уз помоћ неурозе, влада и својим рођацима⁸.

Према мишљењу Алфреда Адлера „у тесној вези са друштвеним животом и умешношћу у опхођењу са пријатељима стоји питање бављења одређеним позивом“⁹. Први пут када се сусретнемо са ликом оца у роману, видимо га како завијен плавим димом цигарета, изгарајући у свом стваралачком заносу, ради на трећем или четвртом издању *Кондуктџера*. Нови ред вожње на ком је радио годинама, остао је незавршен и био је одбијен од стране издавача. Као што се списак литературе коју је користио при писању протеже у недоглед, тако стално и изнова искрсавају пред њим нова питања на које је немогуће дати задовољавајуће оодговоре, док се основни проблем замагљује и постаје маргиналан, а тиме се и корисност првог издања *Кондуктџера* губи. Руковођен имагинацијом фантазије, која стоји насупрот стваралачкој фантазији и за разлику од ње резултира непродуктивношћу и пасивношћу, Едуард Сам није у стању да захтеве које је себи поставио спроведе у дело. Овакав непродуктиван карактер његовог рада могао би се довести у везу и са страхом од отуђења менталних и душевних садржаја, којима психотичар придаје нереалну вредност. Писмо Комесеријату је само још једно сведочанство које говори о доследности њего-

7 Алфред Адлер, *Индивидуална психологија*, превела с немачког Ксенија Атанасијевић, Матица српска, Нови Сад, Просвета, Београд, 1984, 363. Поменућено само неке од одлика параноика што их налазимо код Адлера, а које се могу применити у анализи нашег лика: непријатељско држање према ближњима, идеал надмоћности, лудило величине, депресија неурастеничне врсте, неуроза конфликта, идеје о гоњењу и тровању итд. Исто, 363-368. Овакве склоности и карактерне црте Едуарда Сама упућују на „параноички карактер“, који је, према мишљењу Милана Игњатовића, заједнички свим особама које оболевају од психоза. Милан Игњатовић „Психозе“, у: *Душевни животи човека*, Слобода, Београд, Дневник, Нови Сад, 1981, 237.

8 „Неуротичар увек наново изражава свој комплекс надмоћи, али он не зна за свој комплекс мање вредности.“ Алфред Адлер, *Познавање животиша*, 42.

9 Алфред Адлер, *Познавање животиша*, 56.

вих параноидних делузија: „Уместо да се одрекне јавно, макар само формално, свог проскрибованог дела, он је навео као разлог своје индиспозиције алкохол и лудило, као и комични претекст својих равних табана...“¹⁰. Морамо се сложити са Милетом Аћимовићем да „све оно чега се јунак у роману дотакне, бива додатном цртом траги-комичности очевог лика, поновни доказ његове делатне немогућности да своје идеје оствари“¹¹.

Едвард Сам поседује и многе одлике шизофреничара¹² као што су склоност да са другим људима поступа као с мање вредним, не уважавајући њихову властиту унутрашњу вредност, недруштвен и себичан став, немогућност успостављања одговарајућег односа са породицом, прецењивање унутрашњих садржаја, преовладавање узимања над давањем, глумљење улога, егзибиционизам¹³ итд. Он је у стању да оствари само однос у коме се одиграва „давање без давања“. Отуда узимање на себе различитих улога чиме је спречен било какав лични однос, било какво отуђење властите личности. Уколико је нешто и пружено на тај начин оно не поседује карактер стварно датог, јер није део бића, већ само улоге која је узета на себе, тиме неког другог. На сличан начин се и у егзибиционизму остварује однос „давања без давања“ које се базира на „давању показивањем“¹⁴. С тим у вези јесте и осећање љубави за ближње, које, чини се, изостаје из личности Едварда Сама. Према мишљењу Владете Јеротића једна од основних одлика зреле личности јесте способност за вољење неког другог, а не само себе¹⁵. Егоистичке и нарцистичке склоности Едварда Сама блокирају осећање љубави за ближње, док уживљавање у различите улоге онемогућава другима да се емотивно вежу за њега. Пошто је своју улогу оца довео до крајњег апсурда у сцени брања коприва¹⁶, можемо закључити да једина улога која изостаје из његовог широког репертоара управо улога брижног супруга и оца.

10 Данило Киш, *Породични циркус*, СКЗ, Београд, 1993, 129.

11 Милета Аћимовић Ивков, „Лик оца у романима Данила Киша“, *Свеске*, Панчево, 1995/24, 104.

12 Наведене одлике шизофреничара узете су из прилога „Схизоидни фактори у личности“, у: W. R. Fairbairn, *Психоаналитичке студије личности*, превела Вишња Шкроб, Напријед, Загреб, 1982, 3-30.

13 „Особе са схизоидном склоношћу привлаче књижевне и уметничке активности дјелимично зато што им оне пружају егзибиционистичко средство изражавања а не изискују израван друштвени додир“ W. R. Fairbairn, „Схизоидни фактори у личности“, 18.

14 Исто, 18.

15 Владета Јеротић, *Човек и његов идентитет*, Ars libri, Београд, 2008, 8.

16 У овој сцени отац тражи од Андреаса да суди о њему на основу тога што је некада пушио осамдесет до сто двадесет цигарета дневно.

„Призори у којима се појављује мој отац, јесу нека врста негатива, слике његове одсутности... Отуда потиче, дакле, моја потреба да домислим његов лик, да премостим празнине између два његова појављивања, да га откријем на породичном групном снимку, у позадини“¹⁷. Покушај идентификације¹⁸ са оцем још у најранијим годинама Андреаса Сама отежан је очевом одсутношћу. Андреас Сам је ово стално одсуство оца тумачио као очево свесно саботирање едиповске знатижеље. Одређене ситуације из Андијевог детињства описане у роману, које упућују на јаку приврженост мајци и претерану бригу за њен живот, указују на едипалну ситуацију¹⁹, али само у оној мери која је својствена нормалном развојном путу код детета. Један део разрешења едипалне ситуације уследиће кроз прве љубави, најпре, у ранијим годинама, кроз заљубљеност у госпођицу Едит, а нешто касније, и кроз заљубљеност у Јулију. Други део разрешења едиповог комплекса требао је доћи у процесу идентификације који иде упоредо са развојем суперега. Како није био у стању да сагледа очево право лице иза многобројних маски, Андреас Сам није у стању да се идентификује са њим, нити је у стању да препозна себе као индивидуу. Тежња да се идентификује са оцем и да спозна ко је уистину Едуард Сам манифестује се не толико као саставни део процеса одрастања колико као свесни процес на путу откривања властитог идентитета, а како Е. С. постоји само као каква иреалија, сасвим је разумљива потреба Андреаса да га преведе у нешто опипљиво и препозна у себи.

Процеси идентификације и демистификације оца теку упоредо, а средишњу тачку тог пута представља девето поглавље романа, које нас великим кораком уназад, води у она „митска времена“, још пре Андреасовог рођења. Ово поглавље завређује нарочиту пажњу и стога што у односу на осталих једанаест поглавља чини изузетак у том смислу што је у њему извршена промена тачке гледишта са приповедања у првом лицу на приповедање у трећем лицу. Свезнајући приповедач је тиме себи омогућио привилегију да припове-

17 Данило Киш, *Горки шалог искусиња*, 188.

18 Према психолошком тумачењу механизам идентификације елементаран је у раном узрасту детета када оно прима и прихвата моделе понашања старијих око себе, док према психоаналитичким схватањима идентификација има важну улогу у развоју структуре личности и истовремено служи као механизам одбране, смањујући унутрашњу тензију. Види: Драган Крстић, *Психолошки речник*, ИРО „Вук Караџић“, Београд, 1998.

19 Едипов комплекс препознајемо у лику Андреаса Сама само у одређеним сегментима. Фројдово, па ни Адлерово, схватање Едиповог комплекса у ужем смислу, непримењиво је при анализи нашег лика. Види, Сигмунд Фројд, *Увод у психоанализу*, превео с немачког Борислав Лоренц, Матица Српска, Београд, 1979, 309-316 и Алфред Адлер, *Смисао живота*, 264.

да о догађајима који су се збили у прошлости, историјски недефинисаној, а о којима је сазнао делимично из неких поузданих, а делимично из непоузданих извора, али и о догађајима које је могао само да измашта. Имагинација памћења²⁰, као специфичан конструкт начина у приповедању, омогућио је аутору да прикаже догађаје и унутрашња стања Едуарда Сама о којим би једино Е. С. могао да да сведочанство. Он приповеда о Едуарду у оном тренутку када је, после потпуне и дуготрајне атоније, поново почео да осећа своје тело као своје, у тренутку када му је „невидљиво сунце“ вратило његову личност. Демистификација оца и идентификација за којима тежи Андреас Сам једино су и могуће уколико се у потпуности повинује тачки гледишта Едуарда Сама, уколико осети свог оца у „фантастичном бујању снаге“ и ухвати га у тренутку поновног рођења. Пошто је лик оца, па и његов живот „веома загонетан и на рационалан начин необјашњив“²¹, Андреас Сам „прибегава остварењу оца кроз поетску евокацију“²², која би пружила било какву слику иоле кохерентну и задовољавајућу. Разумевање оца није, нити може бити остварено у његовом присуству, „блиска перспектива више бива основ за сумњу и иронију, него што доводи до потпунијег разумевања“²³. Заузимајући другу перспективу, дистанцирајући се од оца, Андреас бива у стању да поново осмисли историју, да оствари у себи архетипски образац оца и да га, деконструишући га, поново осмисли и оживи. Оно што се манифестује као делатно јесте, према мишљењу Милете Аћимовића, приповедачева свест, која „своје изгубљено појавно биће покушава да препозна и нађе у логици рукописа, у логици митотворне приче о ишчезлом оцу“²⁴.

У тренутку кризе идентитета отац постаје опсесивна тема, загонетка која захтева решење, питање судбинске важности које изискује коначан одговор: „КО ЈЕ ТАЈ ЧОВЕК И ШТА ХОЋЕ ОД МЕНЕ“²⁵. Морамо се сложити са Михајлом Пантићем који ово питање преводи у питање „КО САМ ЈА И ШТА РАДИМ НА ОВОМ СВЕТУ“²⁶. Ова два питања можемо схватити и као две стране једног истог проблема чијим би разрешењем Андреас Сам дошао до самоспознаје: с једне стране имамо процес идентификације, с друге

20 Види: *Психолошки речник*.

21 Мирослав Радовановић, „О роману „Башта, пепео“ Данила Киша“, Градина, Параћин, 1990, 107.

22 Исто, 107.

23 Милета Аћимовић Ивков, нав. чланак, 104.

24 Исто, 104.

25 Исто, 205.

26 Михајло Пантић, *Киш*, Светови, Нови Сад, Књига-комерц, Београд, 1998, 40.

стране процес утврђивања идентитета. Дечаку Андију је неуротично, асоцијално и психотично понашање оца неразумљиво, те он није у стању да усвоји овакав модел понашања, већ се приклања мајци, а приклањајући се њој Андреас „бира“ живот ван неурозе. Међутим, иако се идентификација, као процес који потпада под механизме одбране, у великој мери одиграва спонтано, то не бисмо могли тврдити за процес својствен лику Андреаса Сама. Доживевши кризу идентитета, младић Андреас Сам покушава да спроведе у извесном смислу насилну идентификацију са оцем за коју је био ускраћен у детињству. Осећање да га отац прогони је само пројекција његових скривених жеља да буде потребан оцу. Како отац постаје његова опсесија и како је примарни задатак који је поставио себи да демистификује и раскринка оца, Андреас би се, у извесном смислу, могао посматрати као прогонитељ, а не као жртва прогона.

Служећи се својим „интелектуализованим лиризмом“²⁷ и „иронијом против осећања“, Данило Киш детронизацију оца спроводи до краја. Она је започета демистификацијом очевог *Кондуктера*, који је испрва схваћен као текст који долази и пре Библије. Пошто су на готово две стране наведене абецедним редом све, или бар приближно све, студије којима се Е. С. користио приликом рада на *Кондуктеру*, долази се до закључка да је та књига све оно што не би требало да буде. Данило Киш ће се о овоме изјаснити на следећи начин: „Покушао сам разорити лирску чаролију тиме што сам у башту сместио велике комаде менталних отпадака, каква је и та шиваћа машина. Или тај дугачак списак именица из лексикона, који треба да уништи мирис биља у једном делу књиге.“²⁸ Аутор сваки очев поступак свесно деградира, сваки његов чин спушта у нискоћ, а свако осећање у метерију: „Отац исплаћује кочијаша, доследан својим идејама о одрицању и остајући на висини улоге. Кобила преноси тежину свог тела на задње ноге, као да се спрема да седне, шири базу свог ослонца, затим почиње да мокри. Друга кобила се придружује њеном примеру и чујемо како се у снегу ствара левак у коме бућка течност.“²⁹ У изградњи очевог лика Кишова иронија досеже врхунац у сцени првог очевог сусрета са псом Дингом, када пада на колена пред њим као „пред идолом“.

27 Јован Делић запажа да је Киш пишући своју породичну трилогију стално изучавао и уасвршавао форму, „тражећи нове могућности за њено богаћење и иновацију превасходно на плану ироничног лиризма, помјерања тачке гледишта и коришћењем поступака других уметности“. Јован Делић, *Књижевни погледи Данила Киша*, Просвета, Београд, 1995, 303.

28 Данило Киш, *Горки шалог искуства*, 213.

29 Данило Киш, *Породични циркус*, СКЗ, Београд, 1993, 140.

Поставља се питање због чега је жаока ироније тако јако упорена против оца. Андијево разочарање у оца кулминира при последњем сусрету са оцем, пре но што је отац извршио сепарацију:

„Показивао је изузетну толерантност према својој новој ситуацији, хвалио предности и удобности своје собе и сматрао се фаворитом судбине. То његово капитуланство, то његово мирење са судбином и жеља да се врати кући били су га сасвим деградирани: лично је на неког младог приправника за рабина. Једва сам чекао да се вратимо, како бих заборавио тај приказ.“³⁰

Андреас Сам посматра из гомиле, додуше не без стида, очев дебакл у шуми, он прати погледом оца када овај лишен своје исусовске круне пролази мимо њега, претварајући се да га не познаје, па, опет, ниједна од тих сцена није произвела овако јак ефекат разочарања. Насупрот поражавајућим приказима у којима се отац држао јадно, и у којима су јасно уочљиве последице његове психичке растројености, у сцени последње посете оцу, Е. С. више не глуми, већ је испуњен оптимизмом без икаквог наговештаја на умну поремећеност. То је и поразило Андреаса: отац није испунио обећање да ће постати жртвом и није успео да одигра до краја улогу коју је сам за себе одабрао.

Однос Андреаса Сама према оцу је амбивалентан, а такав однос условљава јака и противречна осећања чију јачину аутор жели да угуши и да преведе на други ниво, што је могуће тек посредством ироније. На који начин Данило Киш решава овај проблем? Права осуда оца долази тек кроз иронију за коју лирски наиван приповедач није способан, тако да се синтеза двају различитих тачка гледишта показује као једино право и задовољавајуће решење у поступцима изградње овог романескног света. Данило Киш, пошто је овакво померање тачке гледишта довео у везу са искуством у музици, на следећи начин одговара на читалачки доживљај Катрин Розенберг: „После глорификације оца дошла је иронија која је требало да разруши апотезу, јер у књижевности све је подложно разарању. Све је уређено тако да функционише унутар структуре књиге, да служи циљевима књижевности, а не стварности“³¹. Мирослав Радовановић константује да су прикази у роману „покушај имагинарне реконструкције ишчезлог света виђеног очима хипер-

30 Исто, 201.

31 Данило Киш, *Горки шалоџ искуства*, 214.

сензибилног детета³², али приповедач је у исти мах и „лирски наиван и поетички проицљив“³³. Андреас Сам може рећи:

„Седим у санкама крај своје мајке, зажагрених очију, затрован очевим месијанством. Његове су ми се речи утиснуле у чело, као жиг, почињем да осећам проклетство које нас гони и схватам одједном да је заувек изгубљено оно време кад су нам дани били само простори између путовања, путовања само пејзажи између сна.“³⁴

али не и:

„Едуард Сам, јер то није нико други него он, тајанствени Отац, појављује се у тој кафани изненадно те мутне јесење вечери 1930. године, израњајући из многомилонске масе анонимних, издваја се из потпуног, хаотичног мрака света, мало сувише буквално схваћени *in medias res*, као књига постања која се отворила негде на средини, док је претходни део нечитак или сасвим изгубљен“³⁵.

Андреас Сам јесте способан да садржаје тог ишчезлог света сагледа и осети, али не и да се дистанцира од њих како би их потпуно разумео, критички сагледао и преосмислио. Због тога му је и потребан објективни приповедач који ће догађаје сагледати из „божанске перспективе“, који ће остатке тог нарушеног детињства превести у заокружен и целовит свет фикције.

Његова иронија, међутим, није само приметна у грађењу лика оца, већ и у грађењу лика Андреаса Сама. Овај поступак иронизирања лика Андреаса Сама нарочито је упечатљив у сегментима који говоре о томе шта је наследио од оца³⁶. Међутим, иронија за Киша има далеко већи значај; она није само средство у изградњи ликова, већ поетички поступак, неопходан поступак у писању, конструкт књижевног стваралаштва: „Не подносим књижевност без ироније. Па, иронија је једино средство против ужаса егзистенције. А у писању она је неопходан зачин“³⁷. У *Башићи* Кишова иронија деконструише читав један свет сећања у циљу стварања новог романескног света. Када говоримо о роману *Башића, њејео* она је и средство разоткривања и демистификације оца, али и средство којим Андреас Сам проналази пут ка властитом идентитету.

32 Милета Аћимовић Ивков, нав. чланак, 102.

33 Михајло Пантић, *Александријски синдром 2*, СКЗ, Београд, 1994, 21.

34 Данило Киш, *Породични циркус*, 138.

35 Исто, 209.

36 Из романа сазнајемо да је Андреас Сам наследио од оца склоност ка путовањима, дијареју, осећај неког необјашњивог страха, лирску раздражљивост, склоност ка нералном, а очеве склоности препознајемо и у Андијевој способности да се идентификује са ликовима из Библије, као и са разнородним измаштаним ликовима.

37 Данило Киш, *Горки шалоџ искушња*, 276.

Литература

- Алфред Адлер, *Индивидуална психологија*, превела с немачког Ксенија Атанасијевић, Матица српска, Нови Сад, Просвета, Београд, 1984.
- Алфред Адлер, *Познавање живота*, превео с немачког Томислав Бекић, Матица српска, Нови Сад, Просвета, Београд, 1984.
- Алфред Адлер, *Смисао живота*, превео с немачког Томислав Бекић, Матица српска, Нови Сад, Просвета, Београд, 1984.
- Владета Јеротић, *Болести и стварање*, Ars libri, Београд, 2006.
- Владета Јеротић, *Човек и његов идентитет*, Ars libri, Београд, 2008.
- Данило Киш, *Горки шалог искуства*, приредила Мирјана Миочиновић, БИГЗ, Београд, 1991.
- Данило Киш, *Породични циркус*, СКЗ, Београд, 1993.
- Драган Крстић, *Психолошки речник*, ИРО „Вук Караџић“, Београд, 1998.
- Јован Делић, *Књижевни погледи Данила Киша*, Просвета, Београд, 1995.
- К. Г. Јунг, *Психолошке расправе*, с немачког превео Томислав Бекић, Матица српска, Београд, 1978.
- Милан Игњатовић, „Психозе“, у: *Душевни животи човека*, Слобода, Београд, Дневник, Нови Сад, 1981.
- Милета Аћимовић Ивков, „Лик оца у романима Данила Киша“, *Свеске*, Панчево, 1995/24, 101-112.
- Мирослав Радовановић, „О роману „Башта, пепео“ Данила Киша“, *Градина*, Параћин, 1990, 101-110.
- Михајло Пантић, *Киш*, Светови, Нови Сад, Књига-комерц, Београд, 1998.
- Сигмунд Фројд, *Увод у психоанализу*, превео с немачког Борислав Лоренц, Матица Српска, Београд, 1979.
- W. R. Fairbairn, „Схизоидни фактори у личности“, у: *Психоаналитичке студије личности*, превела Вишња Шкроб, Напријед, Загреб, 1982.

Jelena Veljković-Mekić

**„WHO IS THAT MAN AND WHAT DOES HE WANT FROM ME”:
NEUROSIS AND PSYCHOSIS OF EDUARD SAM AND
PROBLEM OF IDENTIFICATION IN THE NOVEL *GARDEN,
ASHES***

Summary

Considering the fact that problems of psychosis, neurosis and identification fall under the domain of psychology, psychiatry and psychoanalysis, we decided to interpret some parts of the novel using the psychoanalytical method. In this work we will try to explain the distinct

ability of the literary character Eduard Sam to assume various roles, by using his psychotic and neurotic inclinations and characteristics. Psychoanalytical approach might also lead us to the resolution of the problem, contained in the second part of the novel, which is related to discovering, i.e. the inability to discover, the identity of Eduard Sam, and young Andreas Sam's crisis of identity, brought about by his father's obstruction of his process of identification. We have also devoted certain attention to the narrative procedure of the construction of Eduard Sam's literary character, a procedure that is deconstructing a whole world of memories using irony, for the purpose of creating a whole new literary world.